

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

МІНКА Т.П., доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.951

ОНТОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ

З позиції онтології права розглянуто проблеми сутності правового режиму. Зроблено висновок, що правовий режим – це зовнішній прояв (правова форма) правового регулювання у певній сфері суспільного життя.

Ключові слова: правовий режим, правове регулювання, способи правового регулювання.

С позиции онтологии права рассматриваются проблемы сущности правового режима. Сделан вывод, что правовой режим – это внешнее проявление (правовая форма) правового регулирования в определенной сфере общественной жизни.

Ключевые слова: правовой режим, правовое регулирование, способы правового регулирования.

From position of ontology of law there problems of essence of the legal regime are considered. The conclusion is made that the legal mode is an external display (legal form) of the legal regulation in the field of certain public life.

Keywords: legal regime, legal regulation, methods of the legal regulation.

Поняття та зміст правових режимів – для науки явище відоме, але малодосліджене. Єдиної теорії щодо визначення правової природи правових режимів, їх місця в системі права до нашого часу так і не вироблено. Феномен правових режимів слід розглядати з позицій онтології, гносеології та аксіології.

Онтологія (термін походить від грецького слова, що означає «сущє») – це теорія, що досліджує світобудову. Вона розглядає такі питання, як основні і загальні атрибути всіх створених Богом предметів, і намагається описати їхнє існування і дії. У контексті праворозуміння в загальному вигляді можна сказати, що вчення (концепція) про право в його розрізненні із законом – це й є онтологія права. Тому співвідношення буття і існування права, суті права і правових явищ – це, по суті, співвідношення правового принципу формальної рівності і форм його здійснення. Скрізь, де є цей принцип формальної рівності (у всіх явищах, в яких він признається, закріплюється, враховується, дотримується, проявляється тощо), там ми маємо справу з правовими явищами, тобто з формами існування (і здійснення) суті (і буття) права. До цих форм належать усі феномени з правовою якістю, незалежно від того, йдеться про правовий закон (усі джерела чинного права, відповідні вимогам принципу права) або про правову норму, правового суб'єкта, правовий статус, правову свідомість, правові відносини, правову процедуру, правове рішення тощо [1, с. 43-52]. Таким чином, використання юридичної онтології дозволить відповісти на питання, чим є правові режими в адміністративному праві. Наукова та практична значущість цієї проблеми полягає в тому, що в сучасних умовах потрібне оновлення поглядів на правові режими в цілому і на адміністративно-правові зокрема, що зумовлено появою нових державних станів, суб'єктів та об'єктів права, інтенсивним розвитком форм власності, підприємницької діяльності, переорієнтацією на інші, більш досконалі та вільні методи правового регулювання, зміною пріоритетів у системі юридичних цінностей.

У юридичній науці поняття «правовий режим» вивчали представники різних галузей права. Так, одні вчені правовий режим вивчали на загальнотеоретичному рівні, інші – на спеціально-галузевому. Прихильниками загальнотеоретичного рівня вивчення правового режиму є С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, В.М. Баранов, Б.Я. Бляхман, В.М. Корельський, Д.Д. Коссе, О.В. Малько, М.І. Матузов, Л.А. Морозова, В.Д. Первалов, О.С. Родіонов, А.С. Спаській,

О.Ф. Скакун, Е.М. Шамсумова та ін. До науковців, які досліджують правові режими окремих галузей права чи правовий режим будь-якого об'єкта даної галузі права, належать Д.М. Бахрах, І.Л. Бачило, А.В. Басов, Ю.П. Битяк, П.П. Богуцький, Д.С. Денисюк, С.С. Маїлян, С.О. Кузніченко, С.Ф. Константінов, В.В. Конопльов, В.К. Колпаков, В.Б. Рушайло, В.М. Снігур, Ю.О. Тихомиров, О.П. Угровецький та ін.

За етимологією термін «режим» (лат. «regimen»; фр «regim») у буквальному перекладі з латинської означає управління, командування, керівництво, керування. Онтологічним описом терміна «режим» є: 1) державний лад, сукупність засобів та методів здійснення влади; 2) строго встановлений порядок життя (праці, відпочинку, лікування, сну тощо); 3) система обов'язкових правил, вимог, норм, принципів, встановлених для будь-якої діяльності (наприклад, землекористування, мореплавства, рибальства та ін.); 4) певний стан, положення, статус когось чи чого-небудь (звідси вираз «режимне виробництво»).

Широке використання терміна «правовий режим» зустрічається в різних галузях права, зокрема, адміністративному, земельному, сімейному, кримінально-виконавчому, фінансовому, інформаційному, господарському тощо. Це поняття також використовується в різних значеннях, стосовно різних об'єктів. Наприклад, у теорії держави і права виділяють поняття «законність», під яким розуміють режим суспільно-політичного життя, що створюється всіма суб'єктами права (державними органами, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями) в результаті однозначного розуміння та неухильного здійснення (дотримання, виконання, використання, застосування) нормативних положень конституцій, законів, підзаконних актів, які їм не суперечать, та інших джерел права і піднормативних актів [2, с. 715].

Правові режими згадуються і у законодавстві, однак їх поняття законодавцем не надається. Так, у Конституції України використовуються поняття «правовий режим власності», «правовий режим державного кордону», «правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайних екологічних ситуацій». У Господарському кодексі України виділено цілий розділ, присвячений спеціальним режимам господарювання. В Митному кодексі України виділяють декілька режимів, серед яких розрізняють митний режим, режим зони митного контролю та ін.

Також законодавцем згадується це поняття в таких Законах України: «Про структуру, повноваження та особливості правового і економічного режиму майнового комплексу Національного виробничо-аграрного об'єднання «Масандра» від 04.06.2009 р., «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21.09.1999 р., «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р., «Про правовий режим майна, що забезпечує діяльність Верховної Ради України» від 13.12.1996 р.; в законах, які пов'язані з надзвичайними ситуаціями різного характеру, наприклад, «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про прикордонний режим» та ін.

У постановках уряду, таких як «Про порядок здійснення Аграрним фондом закупівель зерна, переданого у заставу за надану бюджетну позику в межах режиму державних заставних закупівель» від 26.02.2009 р. № 146, «Про затвердження Положення про забезпечення режиму таємності під час обробки інформації, що становить державну таємницю, в автоматизованих системах»; відомчих наказах, наприклад, у наказі МВС України «Про затвердження положення про Департамент документального забезпечення та режиму МВС України», наказі Держкомрибгоспі «Режим спеціального промислового рибальства у 2009 році» від 03.04.2009 р. № 168, наказі Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Інструкції із санітарно-епідеміологічного режиму аптечних закладів» від 15.06.2006 р. № 275 та ін.; у рішеннях судових органів влади, зокрема, «Про режим роботи Конституційного Суду України, порядок проведення пленарних засідань, засідань Конституційного Суду України та засідань колегії суддів Конституційного Суду України» від 29.03.2007 р.

Розкриваючи зміст поняття «правовий режим», ми не можемо не зупинитися на поглядах С.С. Алексєєва, який є одним із основних теоретиків правових режимів.

Так, С.С. Алексєєв під правовим режимом розуміє порядок регулювання, який виражається в комплексі правових засобів, які характеризують особливе поєднання дозволів, що взаємодіють між собою, заборон, а також позитивних зобов'язань, і створюють особливу спрямованість регулювання. Правовий режим розглядається С.С. Алексєєвим «як свого роду

укрупнений блок у спільному арсеналі правового інструментарію, певний комплекс правових засобів, що сполучає в єдину конструкцію. І з цієї точки зору ефективне використання правових засобів при вирішенні тих або інших спеціальних завдань значною мірою полягає в тому, щоб вибрати оптимальний для вирішення відповідного завдання правовий режим, майстерно відпрацювати його згідно зі специфікою цього завдання і змістом суспільних відносин, що регулюються» [3, с. 243; 4].

Вказана позиція С.С. Алексєєва щодо змісту поняття «правовий режим» є цілком слушною, але в цьому понятті він залишає поза увагою організаційно-правові засоби забезпечення функціонування правового режиму. З такої точки зору ефективне використання правових засобів при вирішенні тих чи інших правових завдань значною мірою залежить від того, щоб обрати оптимальний для вирішення відповідного завдання правовий режим.

С.С. Алексєєв звертає увагу на те, що у рамках кожного правового режиму, за деяким винятком, беруть участь не всі способи правового регулювання (заборони, дозволи чи зобов'язання), але «для кожного режиму – і це визначає його специфіку – один із способів виступає домінуючим, визначає весь облік та створює специфічну спрямованість, напрямок в регулюванні» [3, с. 243; 4].

Якщо детально розглядати у зв'язку з цим дозволи і заборони, то з'ясується, що фундамент відповідних режимів складають не просто дозволи і заборони, а загальні дозволи і загальні заборони, а ще точніше, типи правового регулювання, що базуються на них. І, відповідно, найзагальнішим чином правові режими можуть бути підрозділені на загальнодозвільні і дозвільні.

Наведені вище позиції С.С. Алексєєва щодо поняття «правовий режим» є фундаментальними в юриспруденції і з певними уточненнями знаходять своє відображення в дефініціях інших дослідників. Однак підхід С.С. Алексєєва, на нашу думку, потребує деяких пояснень.

По-перше, це стосується розмежування та співвідношення поняття «правовий режим» та «метод правового регулювання». Найчастіше метод правового регулювання в теорії права трактується як певна сукупність взаємопов'язаних елементів (приймів, засобів), що утворює спосіб регулювання правом суспільних відносин. Отже, елементи структури правового режиму, запропоновані С.С. Алексєєвим, збігаються з елементами, які об'єднують поняття «метод правового регулювання». Так, якщо С.С. Алексєєв до елементів правового режиму відносить правовий статус суб'єктів, особливі юридичні засоби регулювання, встановлені межі урегульованих правом відносин тощо, то значна кількість науковців наведені елементи розглядають у структурі методу правового регулювання. У процесі аналізу наведених вище визначень (правовий режим та метод правового регулювання) також виявляється схожість цих понять за змістом. Вони обидва означають певну сукупність засобів та прийомів впливу права на суспільні відносини. Таким чином, поняття «правовий режим» у трактуванні С.С. Алексєєва є подібним загальноновизнаному поняттю «метод правового регулювання», ці поняття стають рівнозначними за змістом. Звичайно, такий варіант трактування терміна «правовий режим» за рахунок звуження поняття «правовий метод» є виправданим у межах наукової праці С.С. Алексєєва, яка присвячена загальним дозволам та заборонам у праві, тому що допомагає дослідити сутнісні риси наведених правових способів регулювання.

З наведеного вище ми можемо дійти таких висновків. По-перше, правовий режим як самостійна правова категорія хоча й розглядається науковцями в різних аспектах, однак головна особливість полягає в тому, що у будь-якому разі він встановлюється, змінюється, припиняється та забезпечується правом. Поза правовою системою він не може існувати априорі. Поза правовою системою діють режими, які не передбачають юридичного втручання в регулювання відносин та не врегульовані правовими нормами. Однак сутність правового режиму не можна й розглядати поза межами політичних процесів у державі. Та і взагалі неможливо визначити такий правовий режим, який би був встановлений поза політичною волею держави, інакше така держава не є суверенною. У будь-якому разі правовий режим – це органічна частина державного та політичного режимів. Якщо державний режим визначається як сукупність методів влади, то політичний режим – як функціональний аспект політичної системи суспільства. Політичний та державний режими, виражаючи змістовний аспект прийняття та виконання управлінських рішень, надаючи політичному життю певну спрямованість, безпосередньо впливають на загальні ознаки, принципи та параметри формування правової системи в цілому і правових режимів зокрема.

Водночас саме за допомогою правових режимів утверджуються та реально здійснюються політичні та державні режими. При цьому правові режими, як правило, безпосередньо відображають важливі елементи правової політики держави. Правова політика є прикладною наукою, що повинна оцінювати чинне законодавство та впливати на відпрацювання найбільш сучасного права. При цьому правовий режим – це невід’ємна якість влади, її устрою, функціонування, соціальної спрямованості [5].

По-друге, в науці склалося декілька підходів щодо визначення поняття «правовий режим». Так, правовий режим можна визначити як різновид соціального режиму. Правовий режим можна розуміти як порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих дозволів, заборон, а також позитивних зобов’язань, і створюють особливу спрямованість регулювання. Правовий режим можна розглядати як своєрідний збільшений блок у загальному арсеналі правового інструментарію, що з’єднує в єдину конструкцію певний комплекс правових засобів. Тому ефективне використання правових засобів при вирішенні тих чи інших спеціальних завдань значною мірою полягає в тому, щоб вибрати оптимальний для вирішення відповідного завдання правовий режим, відпрацювати його відповідно до специфіки цього завдання та змісту регульованих відносин.

Однак, на нашу думку, у наведених вище наукових визначеннях поняття «правовий режим» простежується відсутність концептуального підходу до з’ясування сутності цього правового явища в сукупності з іншими явищами (нормами права, правовідносинами, функціями права, формами права та ін.); визначення його місця в правовій системі.

Ми вважаємо, що розгляд та дослідження правового режиму потрібно здійснювати з точки зору впливу механізму права на суспільні відносини, а не на управління людською діяльністю та її процесами тощо. У зв’язку з цим до вивчення поняття «правовий режим» слід підходити системно, враховувати багатогранність, об’ємність права, єдність всіх його різноманітних елементів, які у своїй сукупності відображають природу права. Правовий режим необхідно розглядати з точки зору його онтологічного зв’язку з іншими елементами правової системи (правовими принципами, нормами права, правовідносинами тощо). Його поняття має відображати атмосферу, в якій функціонують всі елементи правової системи.

Поняття «правовий режим» не можна ототожнювати з поняттям «механізм правового регулювання». Правовий режим здійснюється через механізм правового регулювання, який являє собою загальний порядок, процес дії права. Якщо механізм правового регулювання – юридична категорія, що показує як здійснюється правове регулювання, то правовий режим – здебільшого змістовна його характеристика, яка показує, як реалізується механізм правового регулювання. Отже, правовий режим реалізується через механізм правового регулювання, який є загальним порядком, процесом дії та реалізації права.

Норма права є правовою формою всіх об’єктивно існуючих явищ у сфері права. Вона пов’язує між собою різноманітні юридичні явища, а саме: юридичні факти, які, як правило, відображаються в гіпотезі норми, права та обов’язки суб’єктів, які відображаються в диспозиції норми, заходи юридичної відповідальності, закріплені в санкції норми. Самі ж правовідносини є правовою формою діяльності суб’єктів права, за допомогою якої реалізуються норми права. Правові норми регулюють не правовідносини, а фактичні відносини, що є вихідними матеріалом, об’єктивно витікаючи у зв’язку із політичною, суспільною та іншою діяльністю людей та їх організацій, а вихідним результатом всього цього є правовідносини, що виступають в єдиній формі та змісту. Таким чином, одна правова форма – норма права, яка є ключовою ланкою, що пов’язує між собою елементи права, трансформується в іншу правову форму – правовідносини, що спрямовані на реалізацію правових норм, тобто на відповідність фактичних відносин суб’єктів права моделі, закріпленої у нормі.

З іншого боку, окрім внутрішньструктурної правової форми і того, що правовідносини виступають у якості правової форми діяльності суб’єктів права, вони також мають свою правову форму, в якій здійснюється їх динаміка. Правовідносини як правова форма діяльності суб’єктів права та форма реалізації правових норм трансформується в більш загальне явище, яке визначає порядок їх динаміки, що в сукупності відображає цілісне уявлення про право в єдності його елементів.

Таким загальним явищем не тільки для правовідносин як елемента механізму правового

регулювання, а для всіх його складових (юридичних фактів, реалізації права, законності, правової культури тощо), яке відображає порядок динаміки всіх цих елементів, зовнішній прояв права, правову форму права, правове поле дії суб'єктів цих відносин, засоби правового впливу та їх галузеву приналежність, є правовий режим.

Правове регулювання є статичним явищем, яке, трансформуючись в інше правове явище – правовий режим, визначає динаміку правового регулювання. Правовий режим як зовнішній прояв правового регулювання визначає динаміку права в єдності його елементів. Отже, правовий режим відображає порядок динаміки правовідносин, дії їх учасників, засобів правового впливу у просторі та часі.

Отже, можна зробити висновок, що правовий режим – це зовнішній прояв (правова форма) правового регулювання у певній сфері суспільного життя. Правовий режим відображає динаміку правовідносин, яка досягається шляхом трансформації всіх елементів правового впливу: як правових засобів (норм права, актів реалізації та застосування, юридичних фактів тощо), так і інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правового прецеденту), які у взаємодії досягають мети регулювання.

Таким чином, категорія правового режиму посідає особливе місце в системі правового регулювання суспільних відносин. Проблема встановлення, застосування та функціонування правових режимів для врегулювання суспільних відносин є дуже актуальною в сучасній науці. Правовий режим зараз розглядається науковцями та законодавцем як комплексна правова категорія, визначення поняття та ознак якої потребує порівняльного аналізу, розгляду інших категорій правової дійсності [6].

Список використаної літератури

1. Нерсесянц В.С. Философия права: Учеб. для вузов. – М., 1998.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. – Х., 2005.
3. Алексеев С.С. Теория права. – М., 1995.
4. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. – М., 1989.
5. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/249-tioriua-gov/3468-2010-01-20-23-17-44.html>.
6. Коссе Д.Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kdd-mc.com.ua>.

Надійшла до редакції 18.06.2012

МИРОНЮК Р.В.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

У статті наведено тенденції розвитку адміністративного процесуального права України та запропоновано авторський сучасний підхід щодо розуміння його поняття та сутності.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративні провадження (процедури), адміністративно-процесуальне право.

В статье рассматриваются тенденции развития административного процессуального права Украины и предлагается авторский современный подход относительно понимания его понятия и сущности.

Ключевые слова: административный процесс, административные осуществления (процедуры), административно процессуальное право.

In the article the resulted progress of administrative judicial law of Ukraine trends and author modern approach is offered in relation to understanding of his concept and essence.

Keywords: administrative process, administrative realizations (procedures), a judicial right is administrative.

